

НАЯВНІСТЬ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

І.І. ЧЕРНЕГА

Метою статті є аналіз наявності та використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Вінницької області, оскільки проблема використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств з кожним роком набуває все більшого значення.

В умовах членства України в СОТ особливої актуальності набуває завдання забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного агропромислового комплексу. Вирішення цієї задачі залежить від багатьох факторів, важливе місце серед яких займає використання основних факторів виробництва і, перш за все, — трудового потенціалу.

Становлення багатоукладної економіки, розвиток нових форм і методів господарювання, скорочення сільськогосподарського виробництва і структурна його трансформація спричинили не тільки розбалансованість робочих місць і трудових ресурсів. Знизилися також рівень інтенсивності праці, ефективність використання трудового потенціалу.

Проблеми і перспективи розвитку трудового потенціалу та його вплив на всі сфери суспільного життя українців досліджували багато науковців: Л.М. Анічин, Д.П. Богиня, О.А. Бугуцький, В.К. Горкавий, С.Г. Дзюба, В.С. Дієсперов, М.І. Долішній, О.І. Здоровцов, А.М. Колот, М.В. Кравченко, Е.М. Лібанова, І.І. Лотоцький, І.С. Маслова, Л.І. Михайлова, Н.В. Оленцевич, Т.І. Олійник, В.В. Онікієнко, С.І. Пирожков, П.Т. Саблук, С.Ю. Трубич, В.Й. Шиян, К.І. Якуба та інші учені розробили теоретико-методологічні й практичні питання формування та становлення трудового потенціалу.

Методика досліджень. У вітчизняному науковому просторі недостатньо дослідженими залишаються питання, що пов'язані з аналізом зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на характер розвитку трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств. Потребують дослідження питання, пов'язані з впливом зовнішніх і внутрішніх чинників на характер розвитку трудового потенціалу, підвищення ефективності його використання. Дослідження питань формування та використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств відноситься до найважливіших проблем.

Результати досліджень. Проблема використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств з кожним роком набуває все більшого значення, адже з кожним роком відбувається зростання безробіття та зниження ефективності використання робочої сили. Основною умовою подолання економічної кризи в Україні є забезпечення високої ефективності використання трудового потенціалу. Отже, проблема ефективності

використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств потребує термінового вирішення.

Середньорічна чисельність працівників сільськогосподарських підприємств за 1990-2008 роки зменшилася в 4 рази, а їхня частка у загальній чисельності працівників усіх галузей економіки за цей період скоротилася в 2 рази і в 2008 році становила близько 10%. Водночас зросла чисельність зайнятих в особистих селянських господарствах, де превалює низькопродуктивна ручна праця [1].

Розглянемо та проаналізуємо продукцію сільського господарства Вінницької області за категоріями господарств (табл. 1).

1. Продукція сільського господарства Вінницької області за категоріями господарств [2 с. 158]

(у порівняних цінах 2005 року; млн грн)

	1995 р.	2000 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р. у % до 1995 р.	2008 р. у % до 1995 р.
Сільськогосподарські підприємства									
Продукція сільського господарства	3064,4	1853,1	1792,0	1728,9	2094,3	2031,0	2913,1	66,3	95,1
Продукція рослинництва	1837,3	1356,0	1399,0	1281,9	1589,9	1518,9	2411,5	82,7	131,3
Продукція тваринництва	1227,1	497,1	393,0	447,0	504,4	512,1	501,6	41,7	40,9
у тому числі фермерські господарства									
Продукція сільського господарства	27,0	71,4	145,2	152,3	198,3	205,9	430,6	762,6	1594,8
Продукція рослинництва	23,5	57,5	127,2	131,8	182,6	178,0	405,8	757,4	1726,8
Продукція тваринництва	3,5	13,9	18,0	20,5	15,7	27,9	24,8	797,1	708,6
Господарства населення									
Продукція сільського господарства	2807,3	2814,5	3235,9	3423,2	3353,3	3017,0	3455,4	107,5	123,1
Продукція рослинництва	1446,2	1428,0	1920,3	2005,9	1921,4	1599,1	2011,0	110,6	139,1
Продукція тваринництва	1361,1	1386,5	1315,6	1417,3	1431,9	1417,9	1444,4	104,2	106,1

* Розраховано на основі даних Головного управління статистики у Вінницькій області

На основі даних таблиці ми бачимо, що основна частка продукції сільського господарства в Вінницькій області протягом 1995 року вироблялася у сільськогосподарських підприємствах, а вже починаючи з 2000 року продукція сільського господарства більшою мірою вироблялася у

господарствах населення. Так, у 2007 році у сільськогосподарських підприємствах продукції сільського господарства вироблялося на 986 млн грн менше, порівняно з сільськогосподарською продукцією господарств населення, а у 2008 році даний показник становив 542,3 млн грн, тобто сільськогосподарські підприємства у 2008 році виробили продукції сільського господарства більше порівняно з попереднім роком, але на 151,3 млн грн менше в порівнянні з 1995 роком.

Продукція рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Вінницької області в період 1995-2007 років значно переважала порівняно з продукцією тваринництва. Так, у 1995 році продукції рослинництва було вироблено на суму 1837,3 млн грн, а продукції тваринництва – на 1227,1 млн грн. При цьому весь подальший період, тобто до 2007 року включно, у сільськогосподарських підприємствах Вінницької області виробництво продукції сільського господарства постійно зменшувалось, а загалом з 1995 року по 2007 рік зменшення відбулося на 33,7%, а в період 1995-2008 рр – на 4,9%. При цьому зазначимо, що протягом періоду 1995-2008 рр у сільськогосподарських підприємствах Вінницької області продукція рослинництва збільшилась на 31,3%, а тваринництва – зменшилась на 59,1%.

Також зазначимо, що протягом 1995-2008 років у фермерських господарствах Вінницької області виробництво продукції сільського господарства збільшилося на 1594,8%, причому дане збільшення відбулося як за рахунок галузі рослинництва, так і за рахунок галузі тваринництва.

У господарствах населення області продукція сільського господарства у 2008 році дещо зросла, порівняно з 1995 роком і становила 123,1%. У розрізі галузей бачимо, що збільшення відбулось як за рахунок галузі рослинництва (139,1%), так і за рахунок галузі тваринництва (106,1%). Звернемо увагу, що у господарствах населення частка продукції тваринництва у 2007 році становила 47%, а частка продукції рослинництва складала 53%, а у 2008 році даний показник становив 41,8% та 58,2% відповідно. Такої пропорції галузей не спостерігаємо ні в фермерських господарствах, ні в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області, адже тут значна перевага надається галузі рослинництва.

З підвищенням питомої ваги продукції тваринництва у загальній вартості продукції сільського господарства зростає чисельність працівників на 100 га сільськогосподарських угідь, підвищується ефективність використання земельних ресурсів. Паралельно необхідно відмітити, що при інтенсивному веденні галузі тваринництва досягається більш висока прибутковість та окупність витрат (табл. 2).

Підвищення ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств за рахунок скорочення сезонності праці – одна з найактуальніших проблем сільськогосподарського виробництва. Досягти цього можна за рахунок найбільш повного завантаження працівників у зимовий період. З цією метою доцільним є поєднання обробки культур і сортів рослин, видів і порід тварин з різними робочими періодами, впровадження нової техніки, вдосконалення технологій, використання

новітніх прогресивних форм і методів праці, а також розвитку мереж промислових і переробних підприємств.

2. Вплив галузевої структури виробництва на формування та використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Вінницької області
(середні дані за 2006-2008 роки)

Показник	ТОВ „Яланецьке”	ТОВ „Добробут”	АПП „Надбужжя”
Валова продукція сільського господарства у порівнянних цінах 2005 року, тис грн / %	1737,1 / 100	1042,8 / 100	5712,5 / 100
у т.ч. рослинництва	1029,2 / 59,25	815,2 / 78,18	5021,1 / 87,90
тваринництва	707,9 / 40,75	227,6 / 21,82	691,4 / 12,10
Чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, осіб	90	18	139
у т.ч. рослинництва	54	12	65
тваринництва	36	6	74
Чисельність працівників у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, осіб	6,87	3,92	5,14
у т.ч. рослинництва	4,12	2,61	2,40
тваринництва	2,75	1,31	2,74
Прямі затрати праці на 100 га сільськогосподарських угідь, тис люд-год	8,16	16,34	5,32
у т.ч. рослинництва	1,68	11,33	3,18
тваринництва	6,48	5,01	2,14
Вихід валової продукції сільського господарства в розрахунку на 1 працівника, грн	19,30	57,93	42,00
у т.ч. рослинництва	19,05	67,93	77,24
тваринництва	19,66	37,93	9,34
Прибуток з розрахунку на 1 працівника, тис грн	3,24	5,70	8,62
у т.ч. рослинництва	1,38	3,64	21,04
тваринництва	6,04	9,78	-2,30
Рівень рентабельності, %	20,20	10,89	26,52
у т.ч. рослинництва	7,82	5,66	37,44
тваринництва	44,29	34,75	-19,75

*За власними розрахунками на основі даних звітів сільськогосподарських підприємств

Матеріальною основою піднесення сільськогосподарського виробництва, ефективного використання трудового потенціалу як його рушійної сили були і залишаються комплексна механізація і автоматизація

виробничих процесів. Підвищення рівня механізації зменшує загальну потребу в робочій силі і, отже, вирівнює сезонність праці. При цьому слід враховувати, що використання механізмів у напружені періоди знижує індекс сезонності, а в менш напружені періоди виконання робіт — сприяє зменшенню чисельності трудових ресурсів.

Вищезазначені причини активно впливають на внутрішні та зовнішні міграційні процеси, що призводить до нераціонального використання трудового потенціалу. Отже, така ситуація детермінувала низку серйозних проблем, які позначаються на суспільстві в цілому, завдаючи шкоди теперішньому і майбутньому країни.

Надалі розглянемо та проаналізуємо основні напрямки міграції населення Вінницької області (табл. 3).

3. Основні напрямки міграції населення Вінницької області

Показник	Число прибулих			Число вибулих			Сальдо міграції		
	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.
Всі напрямки міграції, в тому числі:	29839	31643	29268	32622	33176	30933	-2783	-1533	-1665
внутрішньорегіональна міграція	19823	20816	19077	19823	20816	19077	*	*	*
зовнішня міграція	10016	10827	10191	12799	12360	11856	-2783	-1533	-1665
міграція за межі України	981	1299	1196	850	793	552	131	506	644
міжрегіональна міграція	9035	9528	8995	11949	11567	11304	-2914	-2039	-2309

* Розраховано на основі даних Головного управління статистики у Вінницькій області

З наведених даних таблиці ми бачимо, що для населення Вінницької області в період 2005-2008 років основним і єдиним напрямком міграції була зовнішня міграція.

Слід зазначити, що трудові мігранти, здебільшого із вищою освітою, займалися в Україні переважно інтелектуальною працею, натомість за кордоном задовольняють попит на тяжку фізичну роботу, яку відмовляються виконувати місцеві жителі, що зводить нанівець трудовий потенціал вітчизняного дипломованого спеціаліста.

Окремо варто зауважити, що легкість отримання роботи за кордоном обумовлена не тільки дешевизною робочої сили українців, у даному випадку має місце вплив зовнішніх факторів на характер використання вітчизняного трудового потенціалу. Такі вакансії виникли у зв'язку з розширенням ЄС, коли громадяни нових країн – членів ЄС виїхали працювати на аналогічні види робіт у заможніші країни з відповідно більш високою заробітною платою. Наприклад, у Польщі існує високий рівень безробіття, тобто безліч вакансій для медичних сестер, автомеханіків, будівельних робітників, проте

вони воліють працювати поза країною. За даними британського уряду, останнім часом по дозволи на роботу звернулися понад 290 тис громадян Східної Європи, з них 58 % поляків, 14 – литовців, 11% словаків. Ця кількість виявилася набагато вищою за очікувану [3].

Необхідно зазначити, що абсолютна більшість українців за кордоном працює нелегально, тобто без укладання трудової угоди, відповідно без соціального захисту з боку іноземного роботодавця. Міжнародні угоди у сфері працевлаштування громадян підписані Україною з не багатьма державами (переважно з країнами колишнього СРСР), водночас найбільше українських трудових мігрантів працює в Італії, Греції, Чехії, Іспанії, Польщі, з якими лише опрацьовуються проекти зазначених угод. Таким чином, українські трудові мігранти не мають однакових соціальних прав з місцевими громадянами, а без юридичного статусу в країні перебування та через матеріальну скруту у своїй державі українські заробітчани змушені погоджуватися на низькокваліфіковану роботу з поганими умовами праці й життя, стаючи дешевою і покірною робочою силою.

Отже, країни ЄС, особливо нові члени, зацікавлені в українських трудових мігрантах і тільки продумана державна політика зможе призупинити загрозливий процес втрати вітчизняної робочої сили, водночас створивши адекватний захист громадянам, які бажають працювати за кордоном. Зважаючи на світові тенденції розвитку міжнародного ринку праці щодо вільного пересування робочої сили та єдиного ринку праці для європейських країн, можна констатувати, що зовнішня трудова міграція стала природним явищем для будь-якої держави.

Як слушно зазначають науковці, головними причинами в міграційному процесі є різниця в доходах населення та рівні безробіття країн, які відправляють і зустрічають трудових мігрантів, також має значення і розмір державної допомоги по безробіттю. Проте проблема України полягає не в дешевизні робочої сили українців за кордоном, а в тому, що вона дешева в нашій державі, тобто має місце значний розрив у доходах [3].

Таким чином, втрачається вагома частина трудового потенціалу Вінницької області, що в недалекому майбутньому загострить проблеми його якості і взагалі наявності працездатного населення.

На нашу думку, значну увагу потрібно приділити робочому місцю працівників. Привабливість робочого місця зумовлюється безпечними умовами праці, його технічним забезпеченням, ступенем необхідних фізичних і психологічних зусиль, рівнем свободи при вирішенні завдань, наданням соціальних пільг і гарантій, мотивацією праці, відносинами робітників і менеджерів, задоволенням від втрачених зусиль, соціальним захистом та ін. [4].

Роль держави у вирішенні зазначених проблем є вирішальною і визначальною. Зокрема, зволікання з підписанням міжнародних угод щодо працевлаштування та соціального захисту трудових мігрантів, а також відсутність дієвих заходів по створенню умов для життєдіяльності в Україні негативно позначається також на пенсійному забезпеченні як безпосередньо

заробітчан, так і нинішніх пенсіонерів. Як відомо, солідарна пенсійна система є залежною від демографічних показників, зокрема співвідношення між працездатним та непрацездатним населенням. Протягом останнього десятиліття та в найближчому майбутньому в Україні поглиблюється диспропорція між зазначеними двома категоріями, що спричиняє підвищене навантаження на працюючих осіб, адже бюджет пенсійного фонду, тобто виплата та розміри пенсій сьогоденних пенсіонерів, формується за рахунок пенсійних внесків нині працюючих осіб.

Працюючи в інших країнах нелегально, наші співвітчизники не сплачують страхові пенсійні внески, тобто, з одного боку, не беруть участі в пенсійному забезпеченні нинішніх пенсіонерів, а з іншого – знижують рівень власної майбутньої пенсії.

Отже, інтенсифікація зовнішньої трудової міграції спричинила та актуалізувала низку проблем, які позначилися на зниженні ефективності використання трудового потенціалу українців, і фактично інтелект, знання, досвід значної частини осіб працездатного віку зникає із суспільства. Втрачаються не тільки кошти, вкладені в підготовку і підвищення кваліфікації спеціалістів, але й та користь, яку могла б принести їхня праця. Як відомо, в Індексі людського розвитку серед основних показників – тривалість життя осіб, ВВП на душу населення та рівня освіти – Україна може конкурувати з іншими країнами лише за одним показником: рівнем освіти населення.

Низькі стандарти оплати праці, штучне заниження ціни праці, застаріла технологічна база виробництва і недостатня технічна оснащеність праці стримують процеси зростання та розвитку інтелектуального капіталу трудових ресурсів України, зокрема отримання та застосування нових наукових знань, підвищення кваліфікації, професійного вдосконалення, що знижує якість трудового потенціалу українців та негативно позначається на розвитку всього суспільства.

Висновки. Отже, найближчим часом потрібно якомога більше приділяти увагу трудовому потенціалу Вінницької області для того, щоб в майбутньому населення області не виїздило за межі країни, а залишалося працювати на батьківщині. Аналізуючи фактори впливу на характер використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств як України в цілому, так і Вінницької області зокрема, необхідно наголосити, що деформація, руйнація трудового потенціалу детермінована трансформаційними процесами, які призвели до погіршення якісних характеристик трудового потенціалу, негативно вплинувши на трудовий менталітет і трудову орієнтацію селян.

Перспективи покращення ситуації на ринку праці в сільській місцевості повинні базуватися на поєднанні заходів державного, регіонального та місцевого рівнів. Однією з важливих умов управління та регулювання ринку праці є його структуризація в територіальному, галузевому, віковому, освітньому, професійному та соціальному структурних зрізах. Програма

забезпечення зайнятості має бути широкомасштабною і включати вирішення певного комплексу проблем, пов'язаних з розвитком сільської місцевості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лузан Ю.А. Соціально-трудовий потенціал українського села / Ю.А. Лузан // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 123—127.
2. Статистичний щорічник Вінничини за 2008 рік / Головне управління статистики у Вінницькій області; під ред. С. Ігнатова. — Вінниця, 2009. — 632 с.
3. Ангелов И. Перспективы либерализации и движения рабочей силы в ЕС / И. Ангелов // Проблемы теории и практики управления. — 2004. — №3. — С. 87—93.
4. Буковинська М.П. Створення привабливих робочих місць як умова конкурентоспроможності організацій / М.П. Буковинська // Економіка АПК. — 2010. — № 3. — С. 72—76.

Чернега И.И. Наличие и использование трудового потенциала сельскохозяйственных предприятий Винницкой области.

В статье рассмотрено и проанализировано наличие, и использование трудового потенциала сельскохозяйственных предприятий Винницкой области.

Ключевые слова: *трудовай потенціал, демографічна ситуація, ринок робочої сили, продуктивність праці, зайнятість.*

Chernega I.I. – The presence and the utilization of the working potential of agricultural enterprises in Vinnitskaya region is examined and analysed in the article.

The presence and the utilization of the working potential of agricultural enterprises in Vinnitskaya region is examined and analysed in the article.

Key words: *labor potential, demographic situation, labor market, labor productivity, prognostication, unemployment.*